

Matea Birtić
Ivana Oraić Rabušić
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mbirtic@ihjj.hr
ioraic@ihjj.hr

POLOŽAJ ZAMJENIČKOGA PRIDJEVA *SAM* UNUTAR POVRATNIH KONSTRUKCIJA

Tema je našega rada položaj zamjeničkoga pridjeva *sam* uz naglašeni oblik povratne zamjenice (*sebe*) unutar konstrukcija s pravim povratnim glagolima. U tim konstrukcijama zamjenički pridjev *sam* može biti u akuzativu ili u nominativu (*hvalim sam sebe* / *hvalim samog sebe*). Poznato je svojstvo zamjeničkoga pridjeva *sam* da u pojačajnome značenju najčešće slijedi iza lične zamjenice, ali prethodi imenicama (*On sam to radi.* / *Sama Marija to radi.*). Cilj je ovoga istraživanja utvrditi koji mu je neobilježeni položaj uz povratnu zamjenicu te ponaša li se drukčije s obzirom na red riječ kad je u nominativnome ili u akuzativnome obliku.

Tradicionalnim su se podjelama povratni glagoli u hrvatskome jeziku najčešće dijelili u tri skupine: u prave povratne, u neprave povratne i u uzajamno povratne glagole (Barić i dr. 1995: 231, Raguž 1997: 163). Pravim se povratnim glagolima smatraju oni koji izriču sadržaj povratnosti, a nenaglašeni oblik povratne zamjenice *se* moguće je zamijeniti naglašenim oblikom *sebe*. U ovome se radu pretpostavlja da konstrukcije sa *sebe* i tzv. pravim povratnim glagolima (*hvalim sebe*) nisu strukturno identične pravim povratnim glagolima, uz koje se nalazi *se* (*hvalim se*). Prve nazivamo povratnim konstrukcijama te smatramo da u njima, za razliku od pravih povratnih glagola, postoji akuzativno obilježavanje, o čemu svjedoče mnogi jezični dokazi opisani u literaturi.¹ Osim tradi-

¹ Prema pristupu koji se zastupa u ovome radu, a temelji se na Oraić Rabušić (2012), samo su glagoli sa *se* članovi skupine koja se tradicionalno naziva pravim povratnim glagolima, dok pojavu istih glagola s naglašenom povratnom zamjenicom *sebe* smatramo povratnom konstrukcijom. Motivacija je takvu pristupu strukturna neidentičnost izraza sa *sebe* i

cionalnih podjela povratnih glagola u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi u novije vrijeme postoje i detaljnije podjele povratnih glagola i povratnih konstrukcija te drukčiji nazivi za podskupine povratnih glagola (Belaj 2001, Matasović 2011, Oraić Rabušić 2012).

Zamjenički pridjev *sam* unutar konstrukcija s pravim povratnim glagolima i povratnom zamjenicom *sebe* može biti u nominativnome (1.) ili u akuzativnome obliku (2.):

- 1.a. Marko hvali *sam* sebe.
- b. Marija hvali *sama* sebe.
- c. Momci hvale *sami* sebe.
- 2.a. Marko hvali *samog* sebe.
- b. Marija hvali *samu* sebe.
- c. Momci hvale *same* sebe.

Zamjenički pridjev *sam* unutar povratnih konstrukcija može se padežno prikloniti akuzativnoj povratnoj zamjenici *sebe* ili nominativnomu subjektu. Takvo ponašanje zamjeničkoga pridjeva *sam* nije neočekivano uzme li se u obzir činjenica da se u povratnih glagola i subjekt i povratna zamjenica odnose na isti referent, tj. smatra se da su koreferentni. Primjeri pod 1. svjedoče o tome da se *sam* podudara sa subjektom u rodu, broju i padežu. Ako je subjekt ženskoga roda u jednini i u nominativu kao npr. *Marija* u primjeru 1.b., prisutan je zamjenički pridjev u nominativu jednine ženskoga roda (*sama*). Ako je, međutim, subjekt u nominativu množine muškoga roda (*momci*) kao u primjeru 1.c., oblik zamjeničkoga pridjeva također pokazuje ista obilježja broja, roda i padeža (*sami*).

U primjerima pod brojem 2. *sam* je u akuzativu, dakle dobiva padežna obilježja povratne zamjenice *sebe*, dok su mu obilježja broja i roda podudarna s nominativnim subjektom. Budući da je povratna zamjenica *sebe* u hrvatskome jeziku jednaka za jedninu i množinu te za sva tri roda, logično je pretpostaviti da je izvor obilježja roda i broja pridjeva *sam* nominativni subjekt. Na primjer,

se. Iako se u nekim gramatikama tvrdi da je enklitični oblik povratne zamjenice *se* kod pravih povratnih glagola zamjenjiv s punim naglašenim oblikom *sebe*, izgleda da takva zamjena ne rezultira strukturno identičnom konstrukcijom. O tome svjedoče sljedeći primjeri:

- 1.a. Kad dođem doma, operem se cijela.
- b. *Kad dođem doma, operem se cijelu. / Kad dođem doma, operem ju cijelu.
- c. Nakon što se nasapunam, isperem cijelu sebe.
- d. ?Nakon što se nasapunam, isperem cijela sebe.
- 2.a. Petar je Filipa predstavio kao studenta slavistike.
- b. Filip je sebe predstavio kao studenta slavistike.
- c. Filip se predstavio kao student slavistike / *studenta slavistike.

u rečenici *Marija hvali samu sebe. samu* je akuzativ jednine ženskoga roda pri čemu su jednina i ženski rod posljedica koreferencije s imenicom *Marija*.

Prije nego što detaljnije razmotrimo položaj pridjeva *sam* unutar povratnih konstrukcija, potrebno je nešto reći o prirodi riječi *sam*. Riječ *sam* u hrvatskome jeziku može imati više značenja i više funkcija (ili čak djelomice različitih kategorijskih pripadnosti). *Školski rječnik hrvatskoga jezika* (2012: 685) određuje *sam* kao pridjev te navodi njegovih pet značenja: „1. koji je bez ostalih pripadnika svoje skupine, bez društva [*biti sam na svijetu: sam i nesretan*], 2. koji je jedina osoba u kakvu prostoru [*sam u sobi; Sam sam kod kuće*], 3. koji je bez ičeg drugoga, bez dodataka [*sama juha, samo meso*], 4. <u zam. funkciji> naglašuje da se što zbiva bez ikakva tuđeg utjecaja [*Sami smo tako željeli.; Sam je kriv.*], 5. <u pril. funkciji> u svoje ime, bez tuđega posredovanja [*Učinit ću to sam.*].” U *Školskome se rječniku* kaže da dolazi u zamjeničkoj funkciji (peto značenje), misli se umjesto zamjenice (*Sam je kriv.*), ili u priložnoj funkciji, tj. umjesto priloga (*Učinit ću to sam.*). U tome se rječniku ne spominje njegova uporaba uz imenice i lične zamjenice kao u sljedećim primjerima iz korpusa *Hrvatska jezična riznica*:

3. a. ... da za stražmeštra i pandure, da će naime o onom, što su vidili, šutiti, *sam Pravočina* jamči.²
- b. *Ona sama* odlučuje s kim će biti i koliko će biti.³

U *Hrvatskoj gramatici* (1995) spomenuta je uporaba pridjeva *sam* uz lične zamjenice i imenice, što se oprimjeruje sljedećim rečenicama:

4. a. *On sam* ne zna što čini.
- b. *Vi ste sami* to obećali.
- c. *Sam pisac* je napisao predgovor. (*Hrvatska gramatika* 1995: 205)

U toj ga funkciji *Hrvatska gramatika* (1995: 205) određuje kao *pokazni zamjenički pridjev*⁴ te kaže da ima funkciju pojačavanja imenica i ličnih zamjenica.

I u djelima drugih autora spominje se zamjenički pridjev *sam* te se definira na različite načine. Marković (2010) ga, primjerice, u svojoj razdiobi svih hrvatskih pridjeva smješta među kvantifikacijske pridjeve.⁵ Rappaport (2000) naziva *sam* emfatičkom zamjenicom (što je sukladno definiciji u *Hrvatskoj gra-*

² Miroslav Kraljević [1863], *Požeški đak ili Ljubimo milu svoju narodnost i grlimo, sladki svoj narodni jezik*. (Matica hrvatska, 2003., Zagreb).

³ Zlatko Krilić [1990], *Zabranjena vrata* (Nakladni zavod Znanje, Zagreb).

⁴ Zato ga i mi u ovome radu nazivamo zamjeničkim pridjevom slijedeći *Hrvatsku gramatiku*.

⁵ Pretpostavljamo da je autor uočio njegovo supojavljivanje sa zamjenicama (*on sam*), što je inače svojstvo i nekih kvantifikatora u hrvatskome i drugim jezicima (*svi oni, oni svi*) te ga je s toga razloga smjestio među kvantifikacijske pridjeve.

matici) te kaže da je on, kao i kvantifikator *svi*, spojiv i sa zamjenicom.⁶ U svojem radu o refleksivnim glagolima D. Fehrmann, U. Junghanns i D. Lenartova (2010: 231), slijedeći Chierchii (2004), navode da slavenski *sam* kao i talijansko *da sé* ‘sam (od sebe)’ kao antecedent ima uzročnika ili vanjski argument.⁷ Premda u ovome trenutku ne znamo točno kakvo je stanje u drugim slavenskim jezicima, ta tvrdnja ne vrijedi za hrvatski jezik u kojemu se zamjenički pridjev *sam* može odnositi i na neki drugi, unutarnji argument.⁸ U primjerima pod brojem 5. *sam* se nalazi uz dativni argument. U primjeru 6. *sam* je u obliku *samog*, što može odgovarati genitivnomu obliku koji zahtijeva glagol *stidjeti se* (ali i akuzativnomu). U primjeru pod brojem 7. *sam* se nalazi u instrumentalu, uz instrumentalni argument.

5. a. Ja ću vas prepustiti *sebi samima*. (Browne i Alt 2004: 83)

b. Na tvojem licu čitam, a ja *sam sebi laskam*, da znadem čitati lica, na tvojem licu vidim da si plemenit mladić, željan znanja i otvoren.⁹

c. Mićući ramenima i glavom, neprestano se *smiješila Zorki i samoj sebi*.¹⁰

6. Ah, kako sam jadan! Stidim se *samoga sebe*!¹¹

7. ... on oćuti, da više ne vlada *samim sobom*...¹²

Treba imati na umu da autori možda govore samo o onome *sam* koje se nalazi unutar povratnih konstrukcija te smatraju da je *sam* u rečenicama u kojima nema pravoga povratnog glagola zapravo drugo *sam*. Ipak primjeri gdje se *sam* nalazi uz povratnu zamjenicu koja kao antecedent ima koji drugi argument (kao uz *vas* u primjeru 5.c. iz gramatike W. Brownea i T. Alt (2004)), opovrgavaju njihovu tvrdnju.

Despić (2011) detaljno se bavi zamjeničkim pridjevom *sam* te slijedeći Eckhardtovu (2002) smatra da je on kao i njemačko *selbst* intenzifikator koji je uvijek u fokusu.¹³

⁶ „The emphatic pronoun, along with quantifier all, is compatible with a pronoun (unlike attributives).” (Rappaport 2000: 7).

⁷ Spominjući antecedent, nismo sigurni smatraju li autori da je *sam* neka vrsta anafore.

⁸ Već i sama konstrukcija *Marko hvali samog sebe* može govoriti protiv takva prijedloga ako smatramo da u konstrukciji postoji jedan referent, ali dva argumenta.

⁹ Velimir Deželić [1907], *U službi kalifa. Historijski roman iz dobe hrvatske straže u Španiji* (Naklada Antuna Schalza, Zagreb).

¹⁰ Eugen Kumičić [1883], *Gospođa Sabina* (Bulaja naklada, 1999., Zagreb).

¹¹ Vjekoslav Majer [1963], *Život puža* (Zora, Zagreb).

¹² Viktor Car Emin [1900], *Pusto ognjište* (Naklade “Matice hrvatske”, Zagreb).

¹³ „On the account that I propose below, following Eckhardt (2002), *sam* is an intensifier and therefore it is always in focus. This correctly predicts, as I will demonstrate, that the intensifying *sam* cannot modify clitic pronouns, which due to their prosodic nature cannot be part of focus.” (Despić 2011: 211).

Nakon što smo ukratko prikazali kako se *sam* definira u literaturi, priklanjamo se mišljenjima iznesenima u *Hrvatskoj gramatici* (1995: 205), u Rappaport (2000) i u Despić (2011) da zamjenički pridjev *sam* kad stoji uz lične zamjenice i imenice ima pojačajnu funkciju te je neka vrsta intenzifikatora u značenju ‘baš x (on, ona, Marko)’. Smatramo također da isto značenje i funkciju ima i u povratnim konstrukcijama (*Marija hvali sama/samu sebe.*).

Promotrimo li sintaktički položaj zamjeničkoga pridjeva *sam* unutar rečenica bez pravoga povratnoga glagola, uočiti ćemo da se on u neobilježenoj redu riječi najčešće nalazi ispred imenice (8), ali iza lične zamjenice (9):

8.a. *Sama gzdava Justa* rumenila se i sjala kano da si noću u šuplju bundevu utaknuo svijjeću.¹⁴

b. *Sam je Petar* pravi uzrok u svojem srcu osjećao.¹⁵

c. ... da za stražmeštra i pandure, da će naime o onom, što su vidili, šutiti, *sam Pravočina* jamči.¹⁶

d. *Sama slika* ima najmanje tražene dekorativnosti, ona je bez suvišnih i nasilno pridodanih lica.¹⁷

e. No *sama činjenica* da se oni ne povode za stilom Meštrovićeve “herojske ode” ne isključuje mogućnost da se, u času potrebe, koriste drugim tehničkim iskustvima koja, sažeta u djelu tog velikana plastike, predstavljaju pravu riznicu oblika.¹⁸

f. *Sama ministrica* ne voli o tim događajima govoriti kao o političkim čistkama.¹⁹

9.a. *Ona sama* odlučuje s kim će biti i koliko će biti.²⁰

b. *Ja sam* nemam ni novčića, jedva da mi ostaje za cigare.²¹

c. Sve ostale lijekove podijelila je *ona sama* svojim mušterijama...²²

d. ... suze joj ispriповjedi sve, ali *njoj samoj*...²³

¹⁴ Ante Kovačić [1888], *U registraturi* (Bulaja naklada, 1999., Zagreb).

¹⁵ Miroslav Kraljević [1863], *Požeški đak ili Ljubimo milu svoju narodnost i grlimo, sladki svoj narodni jezik*.

¹⁶ ponovljeni primjer (3.a.)

¹⁷ Vladislav Kušan [1941], *Izabrana djela* (Matica hrvatska, 2003., Zagreb).

¹⁸ Vladislav Kušan [1941], *Izabrana djela* (Matica hrvatska, 2003., Zagreb).

¹⁹ NA [2000], *Vjesnik online*.

²⁰ ponovljeni primjer pod 3.a.

²¹ Milutin Nehajev [1917], *Bieg. Poviest jednog našeg čovjeka* (Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb).

²² Ante Kovačić [1888], *U registraturi* (Bulaja naklada, 1999., Zagreb).

²³ Primjer pod 5.a.

e. Moram je pred *njom samom* pohvaliti.²⁴

f. Ni knjiga koju je napisala o životu u Downing streetu neće se mnogo baviti *njom samom*, nego prijašnjim suprugama britanskih premijera.²⁵

Također treba napomenuti da *sam* uglavnom stoji u kontaktnome položaju s imenicom ili ličnom zamjenicom kad ima pojačajno značenje, tj. ulogu intenzifikatora. To svojstvo zamjeničkoga pridjeva *sam* da u neobilježenome redu riječi prethodi imenicama, ali obvezatno slijedi iza lične zamjenice potaknulo je zanimljive lingvističke rasprave. Na temelju toga svojstva zamjeničkoga pridjeva *sam* Ljiljana Progovac (1995) pretpostavila je postojanje funkcionalne kategorije D u hrvatskome i u srpskome jeziku. Prema njezinoj je analizi u objema konstrukcijama (*sam* + imenska skupina, lična zamjenica + *sam*) *sam* na istome mjestu u strukturnome stablu, iznad NP. U drugome slučaju, kad lična zamjenica prethodi zamjeničkomu pridjevu *sam*, lična se zamjenica pomiče s položaja N na položaj D ili negdje u domenu skupine DP, što prema njezinu mišljenju dokazuje postojanje funkcionalne kategorije D u hrvatskome i u srpskome jeziku.

O položaju zamjeničkoga pridjeva *sam* piše i Rappaport (2000: 32) koji, za razliku od Lj. Progovac, kaže da zamjenički pridjev *sam* može prethoditi imenskoj glavi ili slijediti iza nje, ali mora slijediti iza zamjenice. Naše korpusno istraživanje ne potvrđuje njegov zaključak. Korpusni primjeri uglavnom potvrđuju zaključak Lj. Progovac, a obrnuti redoslijedi jednakomjerno su prisutni u objema konstrukcijama.

Položajem zamjeničkoga pridjeva *sam* u pojačajnoj funkciji bavio se i M. Despić u svojoj disertaciji *Syntax in the Absence of Determiner Phrase* iz 2011. godine. Autor je primijetio da u onim imenskim skupinama koje sadržavaju pokazne zamjenice ili posvojne pridjeve i pridjev *sam*, *sam* prethodi pokaznim zamjenicama i posvojnima pridjevima te se stoga ne može nalaziti na položaju D. Razlog je tomu što se prema većini generativnih opisa pokazne zamjenice nalaze ili u specifikatoru D glave ili u D glavi, tj. negdje u domeni skupine DP. Posvojne se zamjenice također nalaze u području iznad skupine DP. Budući da *sam* u imenskim skupinama prethodi pokaznim i posvojnima zamjenicama, ne može se pretpostaviti da se on nalazi u glavi D. Ako bi se *sam* nalazio u D glavi, pokazne i posvojne zamjenice morale bi slijediti iza *sam* što je u suprotnosti s jezičnim podatcima:²⁶

²⁴ Josip Eugen Tomić [n.d.], *Melita*.

²⁵ NA [2004], *Vjesnik online*.

²⁶ „The problem should be clear: if the position of the adjective *sam* is fixed below the null D head, why do then demonstratives and possessives necessarily follow it, when on most DP analyses these elements are structurally higher than D, either as specifiers of DP, or as part of some higher functional structure?” (Despić 2011: 209).

10. No već i *sama ta zadaća* nije laka.

11. I *sam njegov brat* to nije znao. (Despić 2011: 209)

Despić (2011: 211–213) također tvrdi da se *sam* u pojačajnome značenju mora nalaziti u kontaktnome položaju s ličnom zamjenicom (što smo i mi primijetili korpusnim istraživanjem) jer se odvajanjem od nje, pa bilo to i nenaglasnicom, gubi pojačajno značenje, a *sam* dobiva neko od njegovih drugih značenja, primjerice ‘bez ikoga drugoga’ i sl. Autor tvrdi da je to ponašanje pridjeva *sam* u suprotnosti sa sintaktičkim ponašanjem svih ostalih pridjevnih riječi u hrvatskome i u srpskome, koje bez promjene značenja mogu biti odvojene od svoje imenice nenaglasnicom.²⁷

Primjer pod 12.a. primjer je iz *Hrvatske jezične riznice*. U primjerima pod 12.b. i c. promijenili smo položaj pridjeva *sam* u svrhu preispitivanja gornje pretpostavke.

12.a. Sve ostale lijekove podijelila je *ona sama* svojim mušterijama.²⁸

b. *Ona* je *sama* podijelila svojim mušterijama sve ostale lijekove.

c. *Ona* je podijelila svojim mušterijama *sama* sve ostale lijekove.

U primjeru pod 12.a. nedvojbeno je prisutno pojačajno značenje. Prema našoj intuiciji u primjeru b. interpretacija je riječi *sam* dvoznačna između pojačajnoga značenja i značenja ‘bez ikoga drugoga’, premda nam se čini da druga interpretacija prevladava. U primjeru c., u kojemu je *sam* upotrijebljen predikativno, prisutna je samo interpretacija ‘bez ikoga drugoga, bez tuđe pomoći’. Čini se da isto ne vrijedi kad je imenica, a ne zamjenica odvojena od zamjeničkoga pridjeva *sam* nenaglasnicom o čemu nam jasno svjedoči primjer 8.b., ponovljen ovdje pod brojem 13.:

13. *Sam* je *Petar* pravi uzrok u svojem srcu osjećao.

Katkada se tvrdi da slično sintaktičko ponašanje zamjeničkomu pridjevu *sam* imaju i zamjenički pridjev *sav*, pojedini brojevi i neodređena zamjenica *nešto* u nekim slavenskim jezicima. Rutkowski (2002) primijetio je da u poljskome jeziku zamjenica *svi* i pojedini brojevi slijede iza ličnih zamjenica, ali prethode imenicama. Neodređena zamjenica *nešto* također prethodi pridjevu koji se uz nju nalazi *sam*.²⁹ Letimičnom pretragom korpusa *Hrvatska jezič-*

²⁷ Autor kaže da *sam*, za razliku od ostalih pridjevnih riječi, za koje drži da su pridružene imenskoj skupini, tvori svoju vlastitu projekciju iznad NP, koju naziva *Intensifier P* te je to razlog nemogućnosti njegova odvajanja od lične zamjenice na koju se odnosi.

²⁸ Ante Kovačić [1888], *U registraturi* (Bulaja naklada, 1999., Zagreb).

²⁹ Slično svojstvo bilježi i *Hrvatska gramatika* (1995: 552) u poglavlju *Imenička zamjenica i atribut* gdje se navode sljedeći primjeri:

Hrvatski narod... to smo mi svi., *Glavno je da se on sam ne napije.*, *A ipak je osjećao nešto stalno.*, *Izgubio sam sama sebe.*

na *riznica* utvrdili smo da slične, ali ne iste, tendencije postoje i u hrvatskome jeziku. Kad je riječ o zamjeničkome pridjevu *sav*, tvrdnja P. Rutkowskog stoji. Korpusnom je pretragom nađeno četrdesetak primjera sa zamjeničkim pridjevom *sav* iza lične zamjenice *on*³⁰, a tek jedan primjer u kojemu *sav* prethodi ličnoj zamjenici *on*. Međutim promotre li se primjeri u kojima se pojavljuje lična zamjenica *oni* i zamjenica *svi*, primjećuje se da postoji veliki broj primjera u kojima *svi* slijedi iza lične zamjenice, ali i relativno velik broj primjera u kojima *svi* prethodi ličnoj zamjenici *oni*. Točan odnos nismo utvrdili, ali se može zaključiti da ni konstrukcija *svi oni* u hrvatskome jeziku nije neovjerena.³¹ Što se tiče poretka brojeva i lične zamjenice, izgleda da i u hrvatskome jeziku pojedini brojevi pretežno prethode ličnim zamjenicama.³² Kao i u poljskome, u hrvatskome su također potvrđene konstrukcije *nešto lijepo(g(a))* i *nešto dobro(g(a))*.

Na osnovi dosadašnjih u literaturi iznesenih zaključaka o položaju zamjeničkoga pridjeva *sam* unutar rečenice te na osnovi vlastitih razmišljanja, mogli bismo pretpostaviti sljedeće o položaju zamjeničkoga pridjeva *sam* u povratnim konstrukcijama:

a. Nominativno *sam* može se nalaziti i ispred subjekta kad je on imenica, a samo iza lične zamjenice u funkciji subjekta.

b. Akuzativno *samog* moglo bi slijediti iza povratne zamjenice *sebe* kao što slijedi iza lične zamjenice.

U temelju je gornjih pretpostavki misao da je nominativno *sam* vezano uz subjekt, a akuzativno *samog* uz objekt. Međutim, pogledamo li sada korpusne primjere, vidjet ćemo da gore navedene tvrdnje nisu ni približno točne.

Da bismo istražili položaj zamjeničkoga pridjeva *sam* unutar povratnih konstrukcija, korpusnom smo pretragom istražili pojavu *sam* i *sebe* uz sljedeće glagole: *braniti*, *brisati*, *hvaliti*, *ispravljati*, *mučiti*, *iznenaditi* i *mrziti*.

U primjerima 14.a., b. i c. uz glagol *braniti* nalazi se povratna zamjenica popraćena nominativnim *sam*, a u primjerima pod brojem 15. zamjenica *sam* ima akuzativni oblik:

14.a. Život *brani sam sebe* – borba mu je neizbježna.³³

³⁰ *Kad sam ja žalosna, on sav blista od radosti.* Ivo Kozarčanin [1937], *Sam čovjek.* (Matica hrvatska, Zagreb).

³¹ *Oni svi nešto smišljaju i razmišljaju, ali odluka je na meni.* NA [2003], *Vjesnik online.*
Svi oni znaju da bih ja taj klub dignuo za samo dva mjeseca. NA [2002], *Vjesnik online.*

³² Za konstrukciju *njih sedam* postoji šezdeset i šest pojavnica na *Hrvatskoj jezičnoj riznici*, a tek četiri pojavnice u kojima se nalazi poredak *sedam njih*.

³³ www.croportal.net

b. Uslijedila je samoinicijativa dr. Ante Barbira, koji je uspio objaviti vijest o provedbi istrage protiv *sebe samoga*, a novine su iscrpno prenijele njegove izjave kojima *sam sebe brani*.³⁴

c. Čovjek ima tendenciju da *brani sam sebe* od ugroze, eventualno svoje pleme.³⁵

15.a. Milošević *brani samog sebe* i to svojim poznatim agresivnim stilom, gdje su svi drugi krivi, a on jedini pravedan.³⁶

b. Mesić *brani samog sebe* i vlastitu ignorantsku politiku.³⁷

Zanimljivo je primijetiti da uz glagol *braniti* nisu nađeni primjeri u kojima bi akuzativno *samog* slijedilo iza *sebe* osim u trima primjerima sa srpskih stranica.³⁸

Za konstrukcije *brisati sam sebe* i *brisati samog sebe* nije nađeno mnogo primjera. Na *Hrvatskoj mrežnoj riznici* potvrđene su samo konstrukcije s nominativnim *sam*, a sve potvrde za akuzativni oblik pridjeva *sam* uz glagol *brisati* primjeri su s internetskih stranica, većinom iz računalnoga žargona.

16. Jer tko ne može spominjati svoje mrtve, tko se ne može spomenuti ubijene djece, mladića, žena, staraca taj na neki način *sam sebe briše* iz života, rekao je predsjednik Matice hrvatske Igor Zidić.³⁹

17. ... interesantno, ali bat fajl bez problema *briše samog sebe* [ako si na to mislio].⁴⁰

Za konstrukciju *hvaliti sam sebe* postoji velik broj potvrda u *Hrvatskoj mrežnoj riznici* i na internetskim stranicama.

18.a. Tu nije bilo velikih problema, ali imao sam i tu dosta problema s radničkim savjetima i s direktorima da ih uvjerim kako ne trebaju uvijek samo *hvaliti sami sebe*.⁴¹

b. Netko će reći da *sami sebe* previše *hvalimo*, no činjenica je da su – u samo godinu – Oružane snage odradile dva uspješna ciklusa jedne od najopasnijih mirovnih misija danas.⁴²

³⁴ NA [2003], *Vjesnik online*.

³⁵ www.mojnovac.net.

³⁶ <http://www.monitor.hr/vijesti/sudenu-milosevicu-zbog-hr-i-bih-i-na-internetu/44452/>.

³⁷ www.miroslav-tudjman.com/index.php?option=com.

³⁸ *On je izjavio da je bio nepravedno otpušten i da je sve što želi da bude pravedno saslušan i da dobije priliku da brani sebe samog*. www.konkursi.info/video-talacka-kriza-u-manili.

³⁹ NA [2004], *Vjesnik online*.

⁴⁰ <http://www.forum.hr/archive/index.php/t-210409.html>.

⁴¹ NA [2004], *Vjesnik online*.

⁴² NA [2004], *Vjesnik online*.

Samog sebe uz glagol *hvaliti* također je potvrđen razmjerno velikim brojem primjera (čini se manjim nego *hvaliti sam sebe*) u korpusu i na internetskim stranicama što potvrđuju primjeri pod brojem 19.:

19.a. Samohvala je stoga upravo obrnuta: kontraproduktivna, iritantna, egoistična, neukusna i lažna, jer *hvaliti samoga sebe* ukazuje da nitko drugi nije osjetio dobrobit na kojoj bi zahvalio.⁴³

b. Znete li zašto je dobro *hvaliti samoga sebe*...⁴⁴

Za konstrukciju *ispravljati sam sebe* nađena je samo jedna potvrda na korpusu i nekoliko potvrda na neformalnim stranicama:

20. U dokolici, zabavljam se praveći planove što sve treba da učinim kad iziđem iz bolnice. (Ne kad iziđem, nego ako iziđem, *ispravljam* odmah zatim *sam sebe*, iz <<poznatog>> bolesničkog praznovjerja.)⁴⁵

Na *Hrvatskoj jezičnoj riznici* nema potvrda za konstrukcije *ispravljati samog sebe*, već postoje samo potvrde s internetskih stranica:

21. Da sam ja i nacionalista poput vas vjerojatno bih trčao u knjižaru i kupio kakav pravopis, a onda bih morao *ispravljati samog sebe*, dok ne naučim koje su čije riječi.⁴⁶

Također je nađena samo jedna potvrda za obrnuti položaj uz glagol *ispravljati*, tj. *sebe samog* (primjer 22.).

22. Ovo sve odgovara termostatu – to je izvor informacija o prethodnim postupcima pomoću kojih sistem *ispravlja sebe samog*.⁴⁷

Uz glagol *mučiti* nađen je veliki broj primjera u kojima se javljaju i *sam sebe* i *samog sebe* s korpusa te s internetskih stranica.

Nominativno *sam* ilustriraju primjeri pod brojem 23., a akuzativni oblik *samog* nalazimo u primjerima 24.a. i b.: u primjeru b. neodređeni je oblik pridjeva.

23.a. *Muč*i Kapara *sam sebe*, koleba se, lomi, prevrće u rukama one proklete rakete, a te rakete kao žeravice peku mu prste pa ih Kapara prebacuje brzo i nervozno s dlana u dlan.⁴⁸

b. Cijelo je prijepodne razmišljao i *mučio sam sebe* što da učini.⁴⁹

⁴³ NA [2003], *Vjesnik online*.

⁴⁴ tportal.hr /lifestyle/

⁴⁵ Vladan Desnica [1957], *Proljeća Ivana Galeba* (Večernji list, 2004., Zagreb).

⁴⁶ <http://www.forum.hr/showthread.php?t=570519&page=46>.

⁴⁷ <http://www.magicus.info/pr2.php?id=27004>.

⁴⁸ Joža Horvat [1962], *Mačak pod šljemom* (Naprijed, Zagreb).

⁴⁹ Janko Leskovar [1896], *Propali dvori* (Bulaja naklada, 1999., Zagreb).

24.a. Tko se hoće uzrujavati i *mučiti samog sebe*, taj neka čita knjige. Ima i takvih ljudi.⁵⁰

b. Ma da – uplete se Vitold – vojnik nema vremena da *sama sebe* fantazijama *muči* i u ludilo tjera.⁵¹

Uz glagol *iznenaditi* stanje je nešto drukčije. Iako su primjeri s povratnom zamjenicom i nominativnim *sam* potvrđeni, primjeri s akuzativnim *sam* kod ovoga glagola prevladavaju.

U primjerima 25. *sam* je u nominativu, a primjerima 26. u akuzativu.

25.a. Istina, Karlovčani su u prvoj četvrtini *iznenadili* čini se i *sami sebe*, obzirom da su taj dio utakmice završili s minusom od tri poena.⁵²

b. Nadam se kako ćemo i *sami sebe iznenaditi* s rezultatom ove godine.⁵³

26.a. Čak je i Hrbaty priznao kako je ovo njegov najbolji meč u Davis kupu, *samog sebe* je *iznenadio* odličnim servisom, ali istovremeno i rijetkim izlascima Ančića na mrežu.⁵⁴

b. „Ipak, sinoć sam i *samu sebe iznenadila* nekim svojim pogrešnim odgovorima” priznala je Janja.⁵⁵

U korpusu *Hrvatska jezična riznica* nalazi se jedan primjer u kojemu je nađen obrnuti poredak unutar akuzativne sintagme (*samog sebe*) uz glagol *iznenaditi*:

27. Nasuprot njima, Domagoj Jelić je u samcu sve iznenadio, a vjerojatno ponajviše *sebe samog*.⁵⁶

Za glagol *mrziti* nije nađen veliki broj primjera na korpusnim stranicama. U slučaju toga glagola primjeri s nominativom ne prevladavaju, nego je više primjera s akuzativom, a čak je u korpusu nađen jedan primjer s obrnutim poretom sastavnica s akuzativnim *sam* (*sebe samog*, primjer 31.):

28. Događa se da lažemo bez mržnje, jednostavno iz samoljublja. Naprotiv, čovjek koji mrzi, mrzi na neki način *sam sebe*.⁵⁷

29. Počnem mrziti *samoga sebe*. A zatim, bez razlike, ostale ljude.⁵⁸

⁵⁰ Vjekoslav Majer [1963], *Dnevnik očenaška* (Zora, Zagreb).

⁵¹ Fran Mažuranić [n.d.], *Lišće*.

⁵² NA [2001], *Vjesnik online*.

⁵³ NA [2000], *Vjesnik online*.

⁵⁴ NA [2005], *Vjesnik online*.

⁵⁵ NA [2002], *Vjesnik online*.

⁵⁶ NA [2000], *Vjesnik online*.

⁵⁷ NA [2002], *Vjesnik online*.

⁵⁸ Dragutin Tadijanović [2006], *Sabrana pisma* (Školska knjiga, Zagreb).

30. ... mogao bih zaista i prije nego što nastupe godine, vrijeme što mi sprema sve neugodnije i neugodnije zamke, početi već i sada mrziti *samoga sebe*...⁵⁹

31. Tko s lupežom plijen dijeli, mrzi *sebe samog*: čuje proklinjanje i ništa ne otkriva.⁶⁰

Navedeni korpusni primjeri upućuju na sljedeće:

1. I u nominativnome i u akuzativnome obliku *sam* se u većini obrađenih slučajeva nalazi u neposrednome kontaktu sa *sebe*. Premda je očekivano da se *sam* u akuzativnome obliku nalazi kao sročni atribut uz povratnu zamjenicu *sebe*, za nominativno *sam*, koje je sročno sa subjektom, takvo što ne bi trebalo očekivati. Iznimka od ovoga načela potvrđena je samo jednim primjerom iz korpusa *Hrvatska jezična riznica*:

32. A ja *sam* najbolje ugošćujem *sebe*, da rekнем po duši.⁶¹

2. U povratnoj se konstrukciji zamjenički pridjev *sam* i povratna zamjenica *sebe* u većini slučajeva ne odvajaju ni onda kad između te ‘cjeline’ i glagola postoje neke druge riječi:

33. ... Karlovčani su u prvoj četvrtini *iznenadili* čini se i *sami sebe*...⁶²

3. Kad je *sam* u konstrukciji sa *sebe* i pravim povratnim glagolom čiji je subjekt vidljivo ostvaren imenicom, *sam* nikad ne dolazi ispred imenice kao što bi se moglo očekivati.

4. Primjeri u kojima akuzativni oblik pridjeva *sam* (*samog*) dolazi iza *sebe* postoje, iako su rjeđi nego što se očekivalo:

34. Nasuprot njima, Domagoj Jelić je u samcu sve *iznenadio*, a vjerojatno ponajviše *sebe samog*.⁶³

35. Tko s lupežom plijen dijeli, *mrzi sebe samog*: čuje proklinjanje i ništa ne otkriva.⁶⁴

Zaključak je našega istraživanja da se u neobilježenome redu riječi nominativni i akuzativni oblik pridjeva *sam* nalazi na gotovo identičnome mjestu unutar povratne konstrukcije, u neposrednome kontaktu s povratnom zamjenicom

⁵⁹ Krsto Špoljar [1971], *Vrijeme i paučina. Sentimentalni odgoj na hrvatski način* (Matica hrvatska, Zagreb).

⁶⁰ NA. *Jeruzalemska Biblija*.

⁶¹ Josip Kosor [1925], *Miris zemlje i mora. Predratne pripovijesti* (Matica hrvatska, Zagreb).

⁶² NA [2001], Vjesnik online.

⁶³ NA [2000], Vjesnik online.

⁶⁴ Isti primjer kao i pod brojem 31.

sebe te u antepoziciji u odnosu na nju.⁶⁵ Iako je nominativno *sam* u potpunosti sročno s rečeničnim subjektom, neobilježena mu je pozicija uz povratnu zamjenicu. Stoga se može uočiti određena podudarnost: unutar povratne konstrukcije zamjenički pridjev *sam* bez obzira na padežna obilježja stoji u kontaktnome položaju s povratnom zamjenicom *sebe* kao i *sam* uz imenice i lične zamjenice u nepovratnim konstrukcijama. Odstupanja su od toga kanonskog reda riječi rijetka: nominativno *sam* vrlo je rijetko odvojeno od *sebe*, a akuzativno *sam* može slijediti iza *sebe*, ali u obilježenome redu riječi. Možda bi uzrok činjenici da i nominativno i akuzativno *sam* stoje u kontaktnome položaju sa *sebe* i iza subjekta trebalo tražiti u njihovoj anaforičnoj prirodi, koja na neki način zahtijeva da *sam* stoji u domeni između subjekta i povratne zamjenice. S druge strane mogli bismo uzrok akuzativnomu ili nominativnomu obliku pridjeva *sam*, ako ga pojmimo kao intenzifikator, objašnjavati činjenicom da *sam*, kad pojačava značenje subjekta, dolazi u nominativnome obliku, a kad pojačava značenje objekta, u akuzativnome obliku, tj. iako i povratna zamjenica i subjektivi nominativ u povratnim konstrukcijama imaju isti referent, fokus može biti usmjeren na subjektu ili objektu sastavnicu referenta. Stoga, ako je u fokusu subjekt, *sam* će imati nominativni oblik, a ako je u fokusu objekt, *sam* će se pojaviti u akuzativnome obliku.⁶⁶

⁶⁵ Postoji jedna sitna razlika među njima: akuzativno *sam* u obilježenome redu riječi može slijediti iza povratne zamjenice *sebe* (*iznenaditi sebe samog*), dok nominativno *sam*, čini se, ne može. Za poredak *sebe + sam* (*hvalim sebe sam*) nije nađena nijedna potvrda.

⁶⁶ Razmišljanja na tome tragu sugerirao nam je Ranko Matasović (na čemu smo mu zahvalni) prilikom izlaganja usmene inačice ovoga rada na skupu *Četvrti hrvatski sintaktički dani*, koji je održan u Osijeku od 8. do 10. studenoga 2012. godine. On nas je upozorio da su, prema njegovoj intuiciji, primjeri pod a. bolji (ovjereniji) od primjera pod b., što upućuje na kontrastivni fokus.

- 1.a. On hvali sebe samog, a ne hvali druge.
b.?On hvali sebe samog, a ne hvale ga drugi.
- 2.a. On sam sebe hvali, a ne hvale ga drugi.
b.?On sam sebe hvali, a ne hvali druge.

Literatura:

- BARIĆ I DR. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BELAJ, BRANIMIR 2001. Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 51/27, 1–11.
- BIRTIĆ, M.; G. BLAGUS BARTOLEC; L. HUDEČEK; LJ. JOJIĆ; B. KOVAČEVIĆ; K. LEWIS; I. MATAS IVANKOVIĆ; M. MIHALJEVIĆ; I. MILOŠ; E. RAMADANOVIĆ; D. VIDOVIĆ 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školska knjiga.
- BROWNE, WAYLES; THERESA ALT 2004. *A Handbook of Bosnian, Serbian, and Croatian*; <http://www.seelrc.org:8080/grammar/mainframe.jsp?nLanguageID=1>.
- CHIERCHIA, GENNARO 2004. A Semantics for Unaccusatives and its Syntactic Consequences u *The Unaccusativity Puzzle: Exploration of the Syntax-Lexicon Puzzle*, Alexiadou, Artemis; Elena Anagnostopoulou; Martin Everaert (ur.), Oxford University Press.
- FEHRMANN D.; U. JUNGHANN; D. LENARTOVA 2010. *Two reflexive markers in Slavic* <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs11185-010-9062-7.pdf>.
- DESPIĆ, MILIVOJE 2011. *Syntax in the Absence of Determiner Phrase*, doktorska disertacija, University of Connecticut, <http://www.milojedespic.com/selected-papers/>.
- MARKOVIĆ, IVAN 2010. *Uvod u pridjev*. Zagreb: Disput.
- MATASOVIĆ, RANKO 2012. *Croatian reflexive constructions from the historical point of view*, rukopis.
- ORAIĆ RABUŠIĆ, IVANA 2012. *Struktura povratnih glagola i konstrukcije s elementom se u hrvatskome jeziku*, doktorska disertacija u rukopisu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- PROGOVAC, LJILJANA 1995. Determiner phrase in a language without determiners. *University of Venice Working Papers in Linguistics*, 5/2.
- RAGUŽ, DRAGUTIN 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- RAPPAPORT, C. GILBERT 2000. *The Slavic Noun Phrase in Comparative Perspective*, <http://www.utexas.edu/courses/slavling/grapp/papers/Slavnp.pdf>.
- RUTKOWSKI, PAWEŁ 2002. Noun/pronoun asymmetries: Evidence in support of the DP hypothesis in Polish. *Jezikoslovlje*, 3.1/2, 159–170.

The Position of *sam* in Reflexive Constructions

Abstract

The paper examines the position of the adjectival pronoun *sam* in reflexive constructions, which consist of a reflexive verb and the stressed form of the reflexive pronoun (*sebe* ‘self’). In these constructions, the adjectival pronoun *sam* (‘on one’s own’) can appear in nominative (*hvalim sam sebe* ‘I praise *sam* (‘on my own’) -nom *sebe* (self)-acc’) or accusative case (*hvalim samoga sebe* ‘I praise *sam* (‘on my own’) -acc *sebe* (self)-acc’). Our goal is to investigate whether the accusative or the nominative case form of *sam* have any impact on word order. The research is based upon data found in the corpus *Hrvatska jezična riznica*. The research follows Despić (2011), Rappaport (2000) and *Hrvatska gramatika* (1995) in assuming that the adjectival pronoun *sam* is an intensifier, i. e. an emphatic marker in specific contexts (when it immediately precedes a noun or follows a personal pronoun or in the context of reflexive constructions). After researching corpus data, several conclusions have been drawn: (i) the intensifier *sam* is almost always in direct contact with the reflexive pronoun *sebe* regardless of case form, (ii) in unmarked word order, *sam* precedes the reflexive pronoun *sebe*, and (iii), the intensifier *sam* rarely follows the reflexive *sebe*, but these cases are considered marked word order. It has been suggested in the literature (Despić 2011) that *sam* is an intensifier that is in specific context always in focus. Following this line of reasoning, it is proposed that the choice of the nominative or accusative form of the pronoun *sam* depends on whether the subject or the object is focalized.

Ključne riječi: povratni glagoli, zamjenički pridjev *sam*, red riječi
Key words: reflexive verbs, adjectival pronoun *sam*, word order

